

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ІГРОВИХ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розкрито вплив ігрових мовленнєвих ситуацій на розвиток особистості дитини дошкільного віку. Визначено поняття "ситуація", ігрова мовленнєва ситуація, класифіковано їх види.

Ключові слова: ситуація, мовленнєва ситуація, ігрова ситуація, навчальна мовленнєва ситуація, особистість.

Значний вплив на розвиток особистості дитини дошкільного віку здійснюють спеціально створені мовленнєві ситуації. Розглянемо їх.

Ситуація визначається словниками як "сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті, чи ті взаємини людей: стан, положення, обстановка" [3:288]. Мовленнєва ситуація розглядається як "ситуація мовлення, ситуаційний контекст мовленнєвої взаємодії; набір характеристик ситуативного контексту релевантних (значущих) для мовленнєвої поведінки учасників мовленнєвої дії, що впливають на вибір ними мовленнєвих стратегій, прийомів, засобів" [7:191].

Визначення мовленнєвої ситуації неоднозначне. Вчені по-різному характеризують мовленнєву ситуацію: як "сукупність умов, мовленнєвих і немовленнєвих, необхідних і достатніх задля того, щоб здійснити мовленнєву дію за накресленим нами планом" [2:156]; "комплекс позамовних обставин, які відбивають стосунки між учасниками спілкування і зумовлюють необхідність комунікації" [2:91]; "сукупність спеціально створених умов" [4:63]; "ситуацію дійсності, що спонукає до мовлення" [6:72]; "динамічну систему взаємовідносин тих, хто спілкується, що базується на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво - мисленнєвих завдань і живить цю діяльність" [2:43] тощо.

Мовленнєву ситуацію як поняття лінгводидактики слід відрізнити від ситуативності усного мовлення як лінгвістичного поняття, хоч означені поняття взаємопов'язані: не випадково створюються граматичні ситуації в яких описуються засоби вираження прохання, наказу, твердження, заперечення тощо. Необхідно розрізнити ситуацію взагалі (поєднання будь-яких обставин, подій) від мовленнєвої ситуації. Водночас однозначного розуміння мовленнєвої ситуації як методичного прийому не склалося. Мовленнєвою ситуацією можна назвати таку ситуацію дійсності, яка спонукає до мовлення. Натомість стверджувати, що мовленнєва ситуація це лише сукупність зовнішніх обставин, за яких відбувається мовленнєве спілкування, було б неправильно. Ситуація - це і певні минулі події, про які хочеться згадати, і наші переживання, якими ми хочемо поділитись зі співрозмовниками, і різноманітні виробничі, побутові, філософські питання, які необхідно обговорити. Таке мовленнєве спілкування може проходити безвідносно до наявних на момент мовлення зовнішніх обставин.

Мовленнєва ситуація - це така динамічна система взаємовідносин тих, хто спілкується, яка базується на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу до цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво-мисленнєвих задач і живить цю діяльність. Це ситуація, на яку людина реагує вербальною дією, проте вона здебільшого включає і невербальні дії. Вона виникає спонтанно або планується попередньо суб'єктом мовленнєвої дії. Глибоке усвідомлення ситуації поліпшує якість мовленнєвого повідомлення, оскільки в кожному повідомленні відображається взаємодія об'єктивної дійсності, мислення і мовлення. У цьому і ми вбачаємо зміст використання навчально-мовленнєвих ситуацій [1].

Розроблено таку систему ознак мовленнєвої ситуації для її опису: - учасник (адресант, адресат, аудиторія); - предмет мовлення; - обставини (місце, час, інші значимі умови); - канал спілкування (спосіб здійснення комунікації) використовується усне чи писемне мовлення, умовні знаки; - код (мова, діалект, стиль); - мовленнєвий жанр; - подія; - оцінка ефективності мовлення; - мета - те, що, на думку учасників, могло б бути результатом мовлення у цій ситуації. Зауважимо, що цінна передусім сама ідея щодо опису і розуміння мовленнєвої ситуації, яку зрозуміти можна тільки при аналізі найважливіших її ознак, що визначають мовлення, а не всіх численних особливостей тієї чи тієї ситуації дійсності.

Мовленнєві ситуації поділяються на природні і штучні або - навчальні. Природні мовленнєві ситуації виникають досить часто. Проте, на жаль, коло таких ситуацій обмежене. Вони не можуть забезпечити активізацію усього мовного матеріалу, що передбачений програмою.

Навчальна мовленнєва ситуація відрізняється від природної способом створення мовленнєвого стимулу, без якого мовленнєвий акт взагалі неможливий. У природній ситуації цей стимул створюється самими обставинами дійсності, а в навчальній - словесно. Навчальна мовленнєва ситуація - це ефективний засіб розвитку усно-мовленнєвих навичок і вмій. По-перше, вона ставить дітей в умови, близькі до умов реального словесного мовленнєвого спілкування. Це підвищує зацікавленість мовців, вони переконуються у тому, що можуть реалізувати свої мовні можливості в акті мовленнєвого спілкування. По-друге, в навчальній мовленнєвій ситуації можна активізувати весь якісно-граматичний матеріал, що вивчається, таким чином, щоб він виступав засобом вирішення якихось немовних, комунікативних завдань, а це, у свою чергу, сприяє кращому засвоєнню самого матеріалу. По-третє, за допомогою навчально-мовленнєвих ситуацій розвивається уява дітей.

Навчально-ігрові мовленнєві ситуації - ефективний засіб розвитку як діалогічного, так і монологічного мовлення. Усі навчальні ситуації поділяються на умовно-реальні та уявні. У першому випадку обставини і відносини, що створюють навчальну ситуацію, відтворюються за рахунок наочності або технічних засобів; у другому - лише за рахунок уяви. Умовно-реальні ситуації доцільно використовувати на початковому, уявні - на наступних етапах навчання. Отже, умовно-реальні

мовленнєві ситуації доступні і дітям дошкільного віку, оскільки вони мають ігровий характер" Спонування до мовлення може бути внутрішнім, що зумовлює суб'єктивні потреби людини, і зовнішнім, що виходить від іншої людини. Ситуація може містити в собі протиріччя, які повинні бути усунутими у процесі діяльності. Така ситуація називається проблемною. Динамічність ситуації залежить від активності комунікантів, їхньої зацікавленості у спілкуванні, більшій або меншій інформованості одного або всіх, спільності інтересів у спільній діяльності, їхнього ставлення один до одного і до ситуації, у якій вони перебувають і часто самі створюють своїми вчинками. Навчальна мовленнєва ситуація покликана забезпечити потреби дітей у мовленнєвому спілкуванні і повинна передбачати сукупність життєвих умов, що спонукають до вираження думки, використовуючи при цьому певний мовний матеріал. У навчальному процесі вона повинна слугувати: одиницею змісту навчання; способом організації матеріалу; критерієм організації системи вправ. Від природної така ситуація відрізняється: певною деталізацією обставин довкілля, що нас оточує; наявністю вербального стимулу; можливістю багаторазового відтворення.

Існує декілька підходів до класифікації ігрових мовленнєвих ситуацій. Найбільш доступною у роботі з дошкільниками, на наш погляд, є класифікація, що використовується у методиці роботи з молодшими школярами (за Є.Я. Палихатою): - інсценування на основі готових текстів; - рольова гра на основі ілюстрації; навчальні (реальні, уявлювальні) ситуації. Діяльність в уявлювальній ситуації звільняє дитину від ситуативної залежності. Уявлювана ситуація можлива на основі розходження полів, "змістового" і того, яке ми бачимо. Л.С.Виготський вказує, що будь-яка гра з такою ситуацією є водночас грою з правилами.

Слугує на увагу використання ігрових мовленнєвих ситуацій під час навчання старших дошкільників складання описових розповідей, які пропонує В.В. Гербова. Дослідником успішно вирішується паралельно два важливі завдання: кавчання монологу та розвиток навичок діалогізування. Слід зауважити, що в навчальних ситуаціях створювались умови для самореалізації дошкільників та задоволення надзвичайно важливих потреб цього віку: а) відтворення ситуацій максимально наближених до життя; б) оволодіння засобами спілкування.

У дошкільній лінгводидактиці розроблено систему мовленнєвих ігрових ситуацій: ігрові мовленнєві ситуації за змістом художніх творів з метою формування у дітей оцінно-етичних суджень; ігрові мовленнєві ситуації за змістом українських народних казок з метою збагачення словника дітей експресивною лексикою та розвитку мовленнєвотворчого самовираження дошкільників (Л.І.Березовська); ігрові мовленнєві ситуації з метою розвитку культури мовленнєвого спілкування дітей та мовленнєвої готовності дітей до школи (О.П. Амацьєва, А.М.Богуш, Т.О. Піроженко, С.К. Хаджирадєва, Н.Є.Шиліна та ін.); ігрові мовленнєві ситуації з метою формування граматичної правильності мовлення (К.Л.Крутії, Н.В. Лопатинська, Н.В.Маковецька).

Ми поділяємо ігрові мовленнєві ситуації на дві групи: ситуації розвитку діалогічного і монологічного мовлення (Див. схему 1).

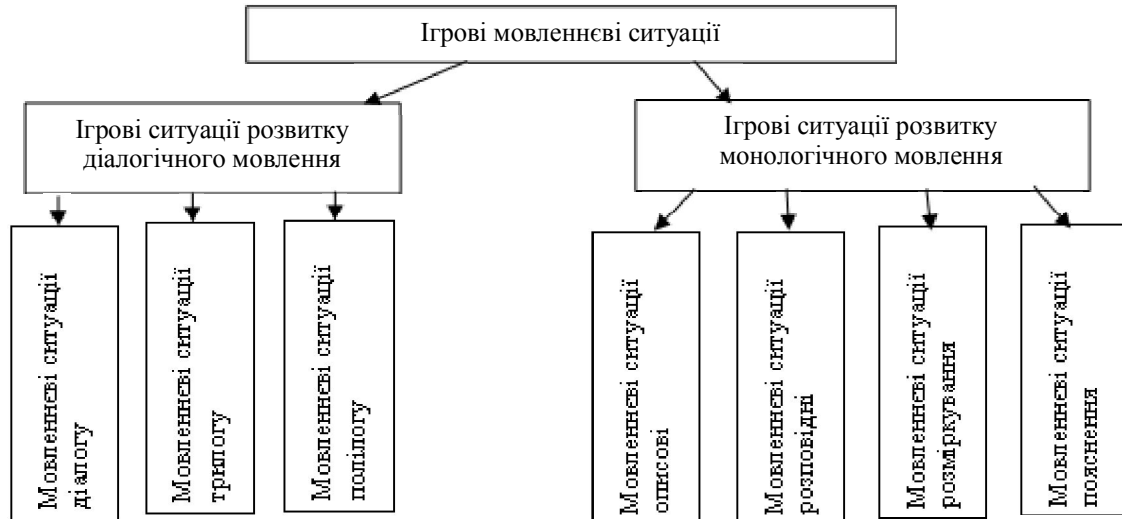
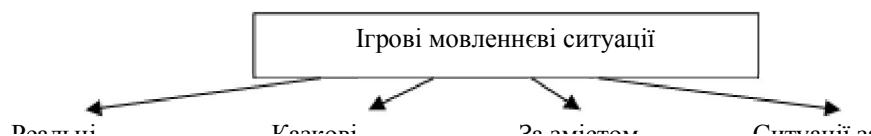


Схема 1 Класифікація ігрових мовленнєвих ситуацій

Перша група, що об'єднує ситуації діалогічного мовлення, у свою чергу, поділяється на ігрові мовленнєві ситуації діалогу, трилогу та полілогу. Друга група - об'єднує ігрові мовленнєві ситуації, що сприяють розвитку монологу: ігрові мовленнєві ситуації описові, розповідні, на розмірковування та пояснення [1].

Всі ігрові мовленнєві ситуації можна об'єднати в такі групи (Див. схему 2). Першу групу обіймають реальні ситуації, до другої групи ввійшли казкові ситуації, третю групу об'єднали ситуації за змістом художніх творів, в останню групу ввійшли ігрові мовленнєві ситуації, що стимулювали використання формул мовленнєвого етикету.



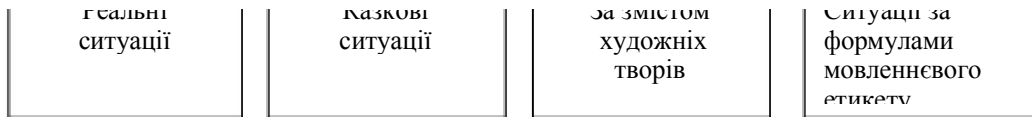


Схема 2 Класифікація ігрових мовленнєвих ситуацій

Отже, ігрові мовленнєві ситуації посідають значне місце в роботі з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Натомість у педагогічній літературі відсутнє визначення поняття "ігрова мовленнєва ситуація".

На нашу думку, ігрова мовленнєва ситуація - це штучно змодельовані ігрові обставини (дитиною чи дорослим) за змістом знайомих художніх творів (чи казок) або з епізодів життя дитини та створені для цього умови їх реалізації (ролі, дієві особи, позитивні мовленнєві стимули, атрибути, знайомий текст тощо), що стимулюють і активізують мовленнєве спілкування дітей, сприяють розвитку діалогічного і монологічного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богуш А., Луцан Н.* Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, справи / А. Богуш, Н. Луцан. – К.: "Слово", 2009.
2. *Демьяненко М.Я., Лазаренко К.А., Мельник С.В.* Общая методика обучения иностранным языкам / М.Я. Демьяненко, К.А. Лазаренко, С.В. Мельник. – К.: Вища шк., 1984.
3. *Леонтьев А.А.* Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969.
4. *Ляховский М.В., Кошман И.М.* Технические средства в обучения иностранным языкам / Ляховский М.В., Кошман И.М. – М., 1981
5. Новий тлумачний словник української мови – у 3-^x т. – т. 1. – К.: Аконтіт, 2001.
6. *Пассов Е.И.* Теоретические основы обучения иностранному говорению / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 1985.
7. Педагогическое речеведение. Словарь – справочник / Под ред. Т.А. Ладыженской, А.К. Михальской [сост. А.А. Князьков]. – М.: Флинта, Наука, 1998.

Подано до редакції 04.05.11
